

FİRİDUN ŞUŞİNSKİ

AZƏRBAYCANIN MUSIQI XƏZİNƏSİ

Firidun Şuşinski

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Azərbaycanın musiqi xəzinəsi

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı-2015

QURBAN PİRİMOV

**Qurbana gündərin xəbəri gəlsin,
Sənət ordusunun yavəri gəlsin.
Qurduğum məclisə etsin tamaşa,
Kimin sənətdə var hünəri gəlsin.**

Məmməd Rahim

Azərbaycan incəsənəti tarixində Sadiqcan, Məşədi Zeynal, Şirin Axundov kimi sənətkarlarla yanaşı adı iftixarla çəkilən Qurban Pirimov öz sədəflı tarı ilə yetmiş il doğma xalqına xidmət etmişdir.

Qurban 1880-ci ilin oktyabr ayında Qarabağın Gülablı kəndində dünyaya gəlmişdir. Gülablı kəndi aşıqlar yurduudur. Valeh, Abbasqulu, Nəcəfqulu tək görkəmli aşıqlar bu kənddə doğulmuşlar.

Qurbanın atası Bəxşəli kişi XVIII əsrin məşhur sənətkarı aşıq Valehin nəvəsi idi. Bəxşəli kişi balabançı, onun böyük oğlu Ağalar isə saz aşığı idi.

Qurban hələ kiçik yaşlarından xalq musiqisini sevmişdir. O, əvvəlcə balaban, sonra isə nağara, zurna və saz çalmağı öyrənmişdir. Çox sonralar Qurban Pirimov uşaqlıq illərini xatırlayaraq deyirdi: *«Mənim bütün həvəsim tara idi. Tardan başqa heç bir şey məni maraqlandırmırdı»*.

Açıqfıkrli kəndli olan Bəxşəli kişi oğlu Qurbanı Ağdamda rus-tatar məktəbinə qoymuşdu.

Qurban hələ məktəbdə oxuyarkən dəfələrlə Şuşa şəhərinə gedərdi. O zamanlar Şuşada Hacı Hüsü, Məşədi İsi, Keştazlı Həşim, Şahnaz Abbas kimi məşhur xanəndələr, Sadiqcan, Cavad bəy, Zeynal kimi tarzən Mirzə, kimi kamançaçılar məclislərdə və şəhərin səfəli yerlərində çıxış edirdilər. Şuşa bazarına zoğal, armud satmağa gedən balaca Qurban bu məşhur sənətkarları dinləməyə can atardı. Şuşanın musiqi həyatını görən və ona heyran olan Qurban bir daha kəndə qayıtmaq istəmirdi. O, on üç yaşında

ikən məktəbi tərک edib aşıq Abbasquluya qoşulub Şuşaya gedir, iki səbət də Gülablı armudu aparıb satır, özünə tar alır. Aşıq Abbasqulu Qurbanı tarzən Sadiqcanın yanına aparır. Sadiqcan öz dostunun xahişi ilə gənc Qurbanı tar çalmağını dinləyir. Onun iri əlləri, uzun barmaqları, güclü biləyi məşhur tarzənə yaxşı təsir bağışlayır. Sadiqcan qısa müddət ərzində Qurbana zəngin muğam yollarını öyrədir. Müəllimin səyi hədəf getmir. On beş yaşlı gənc Qurban bütün Qarabağda tanınmağa başlayır. O, Qarabağın kənd toylarında xanəndə Əkbər Xamuş oğlunu müşayiət edir. Sonralar gözəl xanəndə İslam Abdullayevlə tanış olur, onun dəstəsinə qoşulur.

Daha bir neçə il keçir. 1905-ci ilin payızında böyük müğənni Cabbar Qaryağdıoğlu Gəncəyə toy məclisinə dəvət edilir. Bu hadisə şəhərin musiqi həvəskarlarının hədsiz sevincinə səbəb olur. Gənc tarzən xanəndə İslam Abdullayevlə Qaryağdıoğlunun görüşünə gedir. C. Qaryağdıoğlu bu görüş barəsində öz xatirələrində belə yazmışdır: *«Qurban İslam ilə bizim görüşümüzdə gəlmişdi. Mən Qurbana bir qədər tar çaldırdım. Qurbanın gözəl çaldığını görüb onu İslamın razılığı ilə özümə Bakıya getirdim»*.

Həmin vaxtdan Cabbar Qaryağdıoğlu-Qurban Pirimov birgə ifaçılıq ansamblı yaranur. Bu ansambl yalnız Azərbaycanda və Qafqazda deyil, hətta Orta Asiya ölkələrində tanınmağa başlayır. Bu iki məşhur sənətkarın dostluğu 20 ildən artıq davam etmiş və Azərbaycan milli incəsənəti tarixində görkəmli rol oynamışdır.

Azərbaycan musiqi tarixində tanınan bu iki sənətkar demək olar ki, Qafqaz, Yaxın və Orta Şərqi bir çox ölkələrində məşhur idilər. Onların hər birinin öz üslubu, gözəlliyi, məziyyəti vardı. Lakin etiraf etmək olar ki, xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu, tarzən Qurban Pirimovdan ibarət olan ifaçılıq ansamblı daha mütəşəkkil, qüdrətli, çalıb-oxuduqları muğam və el havaları isə daha salis və təsirli idi. Cabbar Qaryağdıoğlunun insanı vəcdə gətirən səsi, texniki ustalıqla səsa dinamik boyalar verməsi, istad neçə forma və mərtəbədə sürəkli və şaqraq zəngülərlə vurməsi, ustad tarzənin uzun və güclü barmaqları, istedadlı kamançaçının özünəməxsus orijinal bir üslubla gözəl çalğısı böyük bir yaradıcılıq vəhdəti təşkil edirdi. Təsadüfi deyildir ki, bu üçlüyün ifaçılıq mahaarəti bir çox məşhur musiqişünasların nəzər-diqqətini cəlb etmişdi. Görkəmli Sovet

I.C.Qaryağdıoğlu "Keçmiş Azərbaycan musiqisi haqqında xatirələrinn" (əlyazması) AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivi, qovluq 75

Xanəndəni oxudan sazəndədir. Xanəndənin əvazını ustalıqla müşayiət etmək, onun oxumasını dinləyiciyə daha parlaq bir tərzdə çatdırmaq üçün nəğməkarı ruhlandırmaq, ilhama gətirmək, onun ifaçılıq sənətini zینətləndirmək - bütün bu məsələlər Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Siz bunu Qurban Pirimovun müşayiəti ilə qrammofon vallarında oxumuş xanəndələrin, xüsusilə Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında aydın görürük.

Məsələn, bunların ifa etdikləri «Heyratı»nı götürək. Cabbarın vurduğu sürəkli zəngülələr, gözəl nəfəslər dinləyicini, doğrudan da, heyran edirdi. Lakin bu xoş əvazın dinləyicidə oyatdığı böyük təsiri qat-qat artıran və bu mahnı ustadın ifaçılıq nailiyyətini daha da zənginləşdirən bir qüdrətli amil vardı, o da Qurban Pirimovun bir orkestr qədər əzəmətlə səslənən sədəfli tarındarı, bu istedadlı sənətkarın mızrabı altından qoparılan səslərdir! Doğrudan da, Cabbar Qaryağdıoğlunun «Heyratı»nı müşayiət edən Qurban Pirimov hər vasitə ilə çalışmışdır ki, xanəndənin səsi dinləyiciyə asan çatsın.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Qurban Pirimovun qarşısında geniş yaradıcılıq üföqləri açıdır. O, ilk təşəkkül illərində təşkil olunmuş təşviqat briqadalarında fəal iştirak etmişdi. Qurban Pirimov 1921-ci ildə Əliheydər Qarayevin rəhbərlik etdiyi təşviqat briqadası ilə Azərbaycanın bir çox rayonlarına gedərək konsertlər vermişdi.

Qurban Pirimov Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrı yarandığı ilk gündən teatrın solisti olmuş, tam qırx il yorulmadan çalışmışdır.

O, təkcə orkestrdə solist olmamışdır. Qurban Pirimov opera əsərlərinin dənə da təkmilləşməsində bəstəkarlara və dirijorlara faydalı məsləhətlər verir, onlara yeni opera əsərlərinin yaranmasında yaxından kömək edirdi.

Qurban Pirimov məşhur Azərbaycan bəstəkarı Müslüm Maqomayev və görkəmli Sovet bəstəkarı, SSRİ xalq artisti Qliyerin ən yaxın dostu idi. M. Maqomayevin «Şah İsmayıl» və R. Qliyerin «Şahsənəm» operasının meydana çıxmasında Qurban Pirimovun böyük yardımı və köməyi olmuşdur. Bəstəkarlar mətbuat səhifələrində Qurban Pirimova öz minnətdarlıqlarını dəfələrlə bildirmişlər. Azərbaycanın görkəmli bəstəkarları Fikrət Əmirov və Qara Qarayev də böyük tərzənin

yaradıcılığında istifadə etmişlər. Fikrət Əmirov «Şur» və «Kürd-Ovşarı» simfonik muğamlarını bəstələyərkən bəzi musiqi materiallarını Qurban Pirimovun çalğısından yazmışdır. Qara Qarayev isə «Yeddi gözəl» baletində vals mövzusunun onun «Çahargah»-ından almışdır.

1929-cu ildə respublika ictimaiyyəti Qurban Pirimovun fəaliyyətinin 25 illiyini bayram etdi. Çox keçmədən ona respublikanın əməkdar artisti kimi fəxri ad verildi.

Azərbaycan dövrü mətbuatı Qurban Pirimovun sənətini və ifaçılıq qabiliyyətini həmişə yüksək qiymətləndirmişdir. 1929-cu ilin aprel ayının 28-də «Gənc işçi» qəzeti yazmışdı: «*Qurbanı tanımayanlar çox azdır. O, Şərqi doğma musiqiçisi - tarın atasıdır. Qurban operalarımızda və konsertlərimizdə təmənaşçılarımızın ruhuna qida verir. Qurban istedadlı, yaradıcı bir musiqişünasdır.*»

1934-cü ilin may ayında Tbilisi şəhərində keçirilən Zaqafqaziya xalqları incəsənəti olimpiadasında Qurban Pirimov birinci mükafata layiq görülmüş, Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin birinci dərəcəli Fəxri Fərmanı ilə təltif edilmişdir.

Bu münasibətlə «Kommunist» qəzeti yazmışdı: «*64 il yorulmadan oxuyan məşhur Cabbar Qaryağdıoğlunun zəngülələrini, pərdədən-pərdəyə keçməsini sədəfli tarının simləri üzərində incə, lakin çox möhkəm və quruluşlu barmaqlarınmasanlıqla gəzdirən, oxuyana, dinləyənlə ruh verən xalq artisti Qurbana kim göz yetirməmişdir.*»¹

Qurban Pirimov 1938-ci ildə Azərbaycan incəsənəti Dekadasında, 1939-cu ildə xalq çalğı alətlərində çalan ifaçıların birinci Ümumittifaq baxışında, nəhayət, 1940-cı ilin mayında Azərbaycan ədəbiyyatı ongünlüyündə, habelə digər sınaq mərasimlərində həmişə qalib çıxmış, ən yüksək mükafata layiq görülmüşdür. «Pravda» qəzetində çap edilmiş məqalələrin birində Qurban Pirimov «Azərbaycan musiqisinin atası» adlandırılmış, onun böyük sənəti yüksək qiymətləndirilmişdir.

Qurban Pirimov təkcə Azərbaycanda deyil, bütün Qafqazda, Orta və Yaxın Şərqdə böyük tərzən kimi məşhur olmuşdur. Onun sədəfli tarının sehirli səsi dinləyicinin qəlbinə fəth edirdi. Yazıçı İlyas Əfəndiyev «Tarzan» adlı məqaləsində yazmışdır: «*Mən Qurbanı birinci dəfə Bakı filarmoniyasının yay binasında*

1. «Kommunist» qəzeti, 3 iyun 1934-cü il, №129.

1. Ə. Bədəlbəyli. «Qurban Pirimov». Bakı, 1961, səh. 22.

Qurban Pirimov novator sənətkar olmuşdur. O, həmişə ilhamla çalırdı. Böyük sənətkar ömrünün son günlərində qədər öz sevimli tarından ayrılmamışdı.

Mən Qurban Pirimovu son dəfə 1965-ci ilin avqust ayının 10-da Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında çıxış edərkən görmüşəm. Konsertdə gənc çalğılıqlarla birlikdə 85 yaşlı Qurban Pirimov da iştirak edirdi. O, «Rahab» çalırdı. Sənət yollarında saç ağırtmış qocaman tarzən öz sədəfli tarını sinəsinə sıxıb, barmaqlarını simlərə gənclik ehtirası ilə toxundurduqca, tellərdən qoparılan xoş, ürəkoxşayan səda dinləyicilərin ruhunu oxşayırdı. Qurban Pirimov «Rahab»ı 23 dəqiqə çaldı. Dinləyicilər hərərətli təbrik sədaları altında qocaman tarzəni üç dəfə səhnəyə dəvət etdilər. Tarzən öz pərəstişkarlarının xahişi ilə «Çoban bayatı»-sını da çaldı. Qocaman tarzən dinləyicilərin qəlbini öz sehri sənəti ilə fəth etdi. Bu yaşda tükənməz gənclik ehtirası ilə tar çalmaq musiqi tarixində hər tarzənə nəsih olmamışdır. Bu, Azərbaycan çalğı musiqisi tarixində böyük ustalıq, hünər və məharət idi.

Məlum olduğu kimi, Qurban Pirimov öz yaradıcılığı ilə Azərbaycanda ifaçılıq sənətini yüksək pilləyə qaldırmış, milli musiqimizin təbliği yolunda böyük xidmətlər göstərmişdir.

Zərif duyğular tərənnümçüsü, şair ürəkli ustad tarzən Qurban Pirimovun sənətini, uzunmüddətli səmərəli ifaçılıq məharətini və Azərbaycan musiqisinin inkişafında xidmətlərini nəzərə alaraq Sovet hökuməti onu Azərbaycan SSR xalq artisti fəxri adına layiq görmüş, Qırmızı Əmək Bayrağı, «Şərəf Nişanı» ordenləri və bir neçə medalla təltif etmişdir.

Böyük tarzən Qurban Pirimov 1965-ci il avqust ayının 29-da Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

BAHADIR MEHRALIOĞLU

Onu el arasında "Mehralioğlu Bahadır" deyə çağırırdılar. Görkəmli xanəndə, gözəl müəllim kimi tanınmışdı. Bahadır 1883-cü ildə Şuşa şəhərinin «Çuxur məhəlləsi»-ndə dabbacı ailəsində dünyaya göz açmışdı. Mehralı kişi musiqi həvəskarı idi, yaxşı qarmon çalırdı. Odu ki, Bahadırın musiqiçi olmasını istəyirdi. Səkkiz yaşında atası onu Molla İbrahimin məktəbinə qoyur. Molla İbrahim öz məktəbinə yalnız gözəl səsi olan cavan uşaqları qəbul edib, onlara fars, türk dillərini öyrətməklə bərabər klassik muğamlardan dərs də keçər, şəbhiğərdanlıq öyrədirdi. Qarabağın bir çox görkəmli muğam ustaları Molla İbrahimin məktəbində təlim almışdılar.

Bahadırın olduqca zil səsinə və şəxsi istedadına nəzərə alan müəllimi onunla xüsusi məşğul olurdu. Müəllimin zəhməti hədəf getmədi. Gənc Bahadır musiqi elminə kamil yiyələndi, fars dilini mükəmməl öyrəndi. Molla İbrahim dəfələrlə tələbələrində deyirdi:

– Muğam musiqisinə yiyələnmək üçün, xüsusilə, Sədi, Hafiz, Ömər Xəyyam, Nizami kimi böyük şairlərin qəzəllərini oxumaq üçün fars dilini, Füzuli, Zakir, Seyid Əzim, Tofiq Fikrəti dərinləndirib başa düşmək, anlamaq üçün ana dilinin incəliklərini öyrənməlisiniz. Bunları bilmədən musiqiçi olmaq müşküldür.

Bahadırın bir xanəndə kimi püxtələşməsində atasının da müəyyən təsiri olmuşdur. Mehralı kişi öz oğluna dabbacılıq sənətini öyrədirdi. Bahadır məktəbdən evə qayıdıandan sonra atasının dükənuna gedər, orda gön aşılayardı. Nahar vaxtı qonşu sənətkarlar Mehralı kişinin dükənuna yığışardılar... Mehralı kişi isə dostlarının xahişi ilə qarmon çalar, Bahadırsa «Segah» üstündə zümzümə edərdi.

Mehralı kişi musiqi məclislərinə, el fənlərinə dəvət olunarkən gözəl səslə oğlunu da özü ilə aparardı. Bu məclislərdə Bahadır özünün